

Teorijski aspekti zapisa o totalitarizmu Victora Klemperera

Sačer, Nikolina

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:280121>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-18**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Nikolina Sačer

TEORIJSKI ASPEKTI ZAPISA O TOTALITARIZMU VICTORA
KLEMPERERA

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

TEORIJSKI ASPEKTI ZAPISA O TOTALITARIZMU VICTORA
KLEMPERERA

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv.prof. Luka Ribarević

Studentica: Nikolina Sačer

Zagreb

Rujan, 2018.

Izjavljujem da sam diplomski rad *Teorijski aspekti zapisa o totalitarizmu Victora Klemperera*, koji sam predala na ocjenu mentoru izv.prof. Luki Ribareviću, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Nikolina Sačer

ZAHVALA

Zahvaljujem svom mentoru izv.prof. Luki Ribareviću na susretljivosti, strpljenju i pomoći oko rada.

Veliko hvala mojim roditeljima Damiru i Dubravki što su vjerovali u mene od samog početka, za njihovo nesebično odricanje i beskrajnu podršku tijekom cijelog studija.

Hvala Vam svima od srca.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. FRANZ NEUMANN	3
2.1. Totalitarizam kao Behemot	3
2.2. Nacionalsocijalistička ekonomija	6
2.3. Nacionalsocijalističko društvo	8
3. HANNAH ARENDT I TOTALITARIZAM	10
3.1. Preduvjeti za totalitarnu vladavinu	10
3.2. Totalitarizam kao radikalno Zlo	13
4. VICTOR KLEMPERER: ISKUSTVO TOTALITARIZMA JEDNOG ŽIDOVA	18
4.1. Jezik nacizma	18
4.2. Iskustvo totalitarizma Victora Klemperera	20
5. ANTISEMITIZAM	24
5.1. Antisemitizam u političkoj teoriji Neumanna, Arendt i Klemperera	24
5.2. Odnos nacionalsocijalizma i fašizma	27
6. ZAKLJUČAK	29
7. LITERATURA	31
SAŽETAK	32
ABSTRACT	33

1. UVOD

Totalitarizam kao pojam i fenomen jedan je od najzanimljivijih u suvremenom političko-teorijskom diskursu. Štoviše, iskustvo totalitarnih režima 20. stoljeća potaknulo je nova pitanja i probudilo interes za nova istraživanja u političkoj teoriji. Najznačajniji teoretičari koji su se posvetili proučavanju totalitarizma svakako su Hannah Arendt i Franz Neumann. Oboje su fascinirani nacionalsocijalizmom, iako u različitoj mjeri, te ga smatraju jednom od izuzetnih manifestacija totalitarizma i ostvarenja totalitarnih ideja.

Arendt totalitarnim režimima smatra samo nacionalsocijalizam i boljševizam, dok fašizam svrstava u autoritarne režime s obzirom na njegove skromnije pretenzije od navedena dva režima. Arendt razvija teoriju prema kojoj su uvjete za nastanak totalitarizma stvorile posebne povijesne okolnosti: antisemitizam kao rasna doktrina na kojoj nacisti temelje i opravdavaju svoje učenje te razdoblje imperijalizma koje je dovelo do raspada nacionalne države i proizvelo mnoštvo suvišnih ljudi koji nigdje ne pripadaju i koje nitko ne želi prihvatiti.

Nakon što su ostvareni preduvjeti totalitarne vladavine, radikalno Zlo, kako Arendt naziva totalitarizam, moglo je stupiti na europsku pozornicu. Ono u čemu Arendt, međutim, vidi najbrutalnije utjelovljenje radikalnog Zla, koncentracijski su logori nacista, koji brišu iz čovjeka njegovu osobnost, individualnost i samu jezgru ljudskosti, spontanost.

S druge strane, Neumanna ne zanimaju toliko uvjeti koji su doveli do totalitarizma, već se ponajprije koncentrira na sam nacionalsocijalistički režim, njegov politički, ekonomski i društveni aspekt. Za njega, nacionalsocijalizam je Behemoth, čudovište kaosa, nedržava koja je uništila prava i dostojanstvo svakog čovjeka te zavladała golemim masama nesposobnim razmišljati, indoktriniranim da samo vjerno slijede Vođu. Nacionalsocijalistička partija uspjela je čitavu Njemačku pretvoriti u izrazito učinkoviti totalitarni sustav, vojni logor s visoko produktivnom industrijom. Nacionalsocijalizam je izvršio napad na državu polako je razvlašćujući, ali također i napad na naciju svojom idejom o superiornosti njemačke rase.

Iako je i Arendt Židovka koja je doživjela početnu okrutnost nacističkog režima, ona se ne koncentrira na svoje osobno iskustvo nacionalsocijalizma. Naprotiv, njemački Židov, profesor i filolog Victor Klemperer, iznosi, u svojim dnevnicima, pisanim od 1933. do 1945. godine, osobno svjedočanstvo o stanju u Trećem Reichu, svom položaju i iskustvu pisano s pozicije Židova u miješanom braku i ratnog veterana I. svjetskog rata. Kao filolog, Klemperer

precizno identificira nastanak specifičnog jezika koje se počeo udomaćivati u Njemačkoj s dolaskom nacista na vlast. Proučavanje jedinstvenosti tog jezika Trećeg Reicha, odnosno jezika nacizma, kako ga je sam nazvao, vodi ga sve dublje ka razotkrivanju okrutnosti režima. Štoviše, nitko, pa ni on sam, nije pošteđen utjecaja jezika nacizma, pa tako i okrutnosti nacističkog režima. Svi su njime „otrovani“, a da to čak ni ne primjećuju. Svemoćan je jezik obuhvatio čitavu Njemačku, kako uzurpatore, tako i žrtve i nitko se od njega nije mogao spasiti. Zadržao se u Njemačkoj i nakon pada nacista uklopivši se u njemački jezik.

Iako postoje brojna istraživanja totalitarizma i totalitarnih režima, nove su mogućnosti pred nama ako dovedemo u vezu teorijska istraživanja i praktično iskustvo onoga koji je doživio totalitarizam „na vlastitoj koži“, njegove okrutnosti, brutalnosti i zlodjela, a koji se, kao znanstvenik, umio izdići iz neposrednosti užasa kojeg je doživljavao iz dana u dan. Upravo takvog čovjeka nalazimo u Victoru Klempereru. Njegova djela, *LTI: bilježnica filologa* (2007) u kojoj analizira specifičnost nacističkog jezika i njegovu sveobuhvatnost u Njemačkoj te dnevnik *Želim svjedočiti do kraja* (2017) u kojem iznosi svoje subjektivno iskustvo nacionalsocijalizma, otvaraju nam nova pitanja. Možemo li povezati teorijska djela o totalitarizmu, odnosno nacionalsocijalizmu s iskustvom Klemperera? Postoje li sličnosti između njihovih pogleda na nacizam? Korespondiraju li njihova shvaćanja u pojedinim aspektima? Sve su to pitanja koja ćemo si postaviti u ovom radu i pokušati dati uvjerljive odgovore.

Rad je podijeljen na tri dijela. U prvom i drugom dijelom bavit ćemo se dosadašnjim istraživanjima totalitarizma u njegovoj nacionalsocijalističkoj inačici. U prvom se bavimo nacionalsocijalizmom na način kako ga vidi Franz Neumann, dakle nacionalsocijalizmom kao Behemotom, neporetkom i nedržavom, s vrlo uspješnom ekonomijom naslijeđenom iz doba Weimara. U drugom dijelu iznosimo tumačenje Hannah Arendt. Krećemo od temeljnih pretpostavki koje su omogućile nastanak totalitarizma kao radikalnog Zla, utjelovljenog u mreži koncentracijskih logora kao *locusu* sveobuhvatnog terora. Treći se dio bavi „pogledom iznutra“ na nacionalsocijalizam kakav nam donosi iskustvo Victora Klemperera. Od analize specifičnog jezika nacizma, preko osobnog iskustva Židova u Trećem Reichu i njihova svakodnevnog života prožetog strahom, do sličnosti i razlika između dva teoretičara totalitarizma, Neumanna i Arendt nasuprot profesoru i filologu Klempereru. Na kraju, odgovaramo na pitanje o korespondenciji različitih analiziranih pogleda na nacionalsocijalizam.

2. FRANZ NEUMANN

2.1. Totalitarizam kao Behemot

Franz Neumann opisuje ustrojstvo nacionalsocijalističkog režima u periodu od 1933. do 1944. godine. Nacionalsocijalističkom režimu daje ime Behemot, poistovjećujući ga s čudovištem iz židovske mitologije koje vlada kopnom, iz razloga što „jest ili ima tendenciju postati ne-država, kaos, vladavina bezakonja i anarhije koja je 'progutala' prava i dostojanstvo čovjeka te stremlji da preobrazi svijet u kaos prevlašću nad divovskim kopnenim masama“ (Neumann, 2012: vii). Neumann osnovu za naslov svojeg djela nalazi kod Hobbesa i njegova istoimenog djela. Hobbes iz Knjige o Jobu uzima dva čudovišta, Levijatana i Behemota te ih popularizira. Hobbes Levijatana pridaje simbol države koja čuva mir i pruža zaštitu, dok Behemota čini simbolom pobune i građanskog rata (Hobbes, 1990: ix). Štoviše, u Hobbesovu *Levijatanu* prvi puta nalazimo određenje države u njezinom modernom obliku, države koja se temelji na „individualnim premisama, suverenoj pravnoj vlasti i političkom predstavništvu“, „pravni poredak koji donosi mir, sigurnost i prosperitet“ (Ribarević, 2014: 51).

U opreci spram Levijatana, „države, stvorene od čovjeka na njegovu sliku“ smrtnog Boga, suverena koji je personifikacija političkog tijela, nalazi se Behemot (Springborg, 1995: 355). Suprotno Levijatana, Behemot simbolizira kaos, „negacija je logike trajnog prevladavanja prirodnog stanja rata koja se u državi odvija, prije svega, putem pravne regulacije koja svoju svrhu, u minimalnom određenju, nalazi u očuvanju prava svakog državljanina na njegov vlastiti život“ (Ribarević, 2014: 51). Naime, Neumann određuje zakon kao općeniti, „hipotetički sud države o budućem ponašanju pravnih subjekata“ koji se „odnosi na sve slučajeve i osobe u apstraktnom smislu“ (Neumann, 1992: 90-91). Međutim, u nacionalsocijalizmu primjećuje „apsolutno poricanje općenitosti zakona“ (Neumann, 2012: 390). Nacistička država nema podjele vlasti, njezina je vlast nedjeljiva. Nadalje, poriče jednakost ljudi i njihova građanska prava, nema neovisnog sudstva, već ulogu suca preuzima Hitler. Stalno se pomiče stvarno središte moći; postoji stalna imperijalna tendencija širenja životnog prostora Nijemaca; pravnim se sustavom manipulira masama (Neumann, 2012: 390-395). Prema tome, Neumann ne želi govoriti o nacističkoj Njemačkoj kao državi, već smatra da se radi o potpunoj opreci onome što država, po njegovom sudu, jest.

Neumann specifičnost totalitarizma¹ pronalazi ponajprije u tome što se služi terorom. Jednako tako, nacionalsocijalizam kao totalitarna vladavina nema neku osnovnu teoriju, nema strukturu, određeni plan funkcioniranja ili razvoja. Naime, zbog promjenjivih ciljeva konstantno mijenja svoju ideologiju (Neumann, 2012: 34). Neumann određuje nacionalsocijalizam kao protudemokratski, protuliberalan i proturevolucionaran. Međutim, zavodeći mase svojom ideologijom, pokazao se privlačnim i uspio osvojiti vlast (Neumann, 2012: 399-400). Tijekom 1933. i 1934. iz temelja se mijenja cijeli sustav funkcioniranja pluralističke Vajmarske Republike. Nova država nije dopuštala postojanje samostalnih tijela. Uvodi se niz uredbi, novi i pojednostavljen zakonodavni postupak, kabinet postaje redovni zakonodavac, državna se vlast apsolutizira i unificira (Neumann, 2012: 46). Uspostavlja se potpuna autoritarna kontrola u rukama kabineta. Štoviše, izbijanje rata donosi još veću koncentraciju vlasti. Sada Ministarski savjet za obranu Reicha preuzima zakonodavnu vlast kabineta, a na čelu mu je maršal Reicha, Göring. U praksi, ovo tijelo postaje redovnim zakonodavcem (Neumann, 2012: 48-50).

Prema Neumannu, partija nije uspjela u potpunoj dominaciji nad državom. U nekim područjima je ostvarila prevlast, dok je u drugima država zadržala svoju nadležnost. Partija je prevladala nad državnim aparatom u području policije i Hitlerove mladeži. Međutim, barem do 1942. kada je *Behemot* pisan, vojska i državna uprava nisu podređene partiji i uspjele su zadržati neovisnost (Neumann, 2012: 63). Prema tome, možemo govoriti o supostojanju vlasti partije i države gdje „nijedna ne kontrolira drugu, nego je svaka suverena u svom području“ (Neumann, 2012: 72). Na vrhu je Vođa, Adolf Hitler, koji ujedinjuje državu, partiju i narod. U Hitleru su spojene funkcije vrhovnog zakonodavca, vrhovnog administratora i vrhovnog suca i u njegovoj su osobi ujedinjene moći države, naroda i pokreta. Izvorno je Hitler bio samo kancelar, čije su dekrete morali supotpisati njegovi ministri i često je mogao djelovati samo preko predsjednika von Hindenburga. Međutim, nakon Hindenburgove smrti, država je predana Hitleru koji postaje Vođa i savezni kancelar, a od 1939. godine, samo Vođa, neovisan o svim drugim institucijama, s neograničenom vlašću (Neumann, 2012: 74). Njegova se vrhovna vlast opravdava karizmom, koja se u nacionalsocijalizmu izvodi iz koncepcije rasnog naroda koja počiva na biološkim značajkama, navodnoj superiornosti nordijske rase, odnosno

---

¹ U kasnijem tekstu, *Bilješke uz teoriju diktature*, Neumann definira totalitarizam kroz pet ključnih faktora. Prvo, postojanjem policijske države u kojoj izvršni organi imaju vlast nad životom, slobodom i vlasništvom. Drugo, nema podjele vlasti, već je ona koncentrirana. Treće, monopolistička državna partija kontrolira državu i društvo. Četvrto, prisutna je totalitarna kontrola nad društvom koja se ostvaruje sljedećim elementima: principom vođe, usklađivanjem svih društvenih organizacija zbog lakše kontrole i iskorištavanja od strane države, stupnjevanom elitom, atomiziranjem pojedinaca te pretvaranjem kulture u propagandu. Konačno, peti faktor tiče se primjene terora, odnosno ”neproračunljivog nasilja kao stalne prijeteće individui” (Neumann, 1992: 207-208).

njemačke rasne nadmoći koja je usađena u povijest njemačkog mišljenja (Neumann, 2012: 87-92).

Nacionalsocijalizam je prvi antisemitski pokret koji zagovara potpuno uništenje Židova. Međutim, to je samo jedan od aspekata plana pročišćavanja njemačke krvi. Ovaj se plan provodio i kroz manipuliranje demografskom politikom, odnosno mjerama za osiguravanje razmnožavanja Nordijaca u što većem broju. U središtu njemačke demografske politike su dvije naredbe – naredba ženama da rađaju što više djece kako bi osigurale rasu gospodara koja će vladati svijetom te naredba o istrebljenju nezdravih, odnosno nepodobnih za život (Neumann, 2012: 97-100). Štoviše, nacisti su se uvelike služili pronatalitetnom demografskom politikom i u svrhu ostvarivanja svojih težnji za širenjem životnog prostora. Povrh svega, bili su uspješni u njezinoj provedbi (Neumann, 2012: 129). Nadalje, donosili su se i brojni antisemitski zakoni koji su izuzetno utjecali na živote Židova, od kojih su neki zabranjivali brakove između Židova i njemačkih građana njemačke krvi, dok su se brakovi sklopljeni protiv zakona kažnjavali teškim radom. Štoviše, izbacivanje Židova iz njemačke političke zajednice počelo je 1935. godine, uvođenjem razlikovanja između državljana i građanina, a Židovi pritom ne pripadaju ni jednoj od dviju skupina. Do kraja 1938. Židovi su potpuno uklonjeni iz državnih službi i slobodnih profesija te počinje uništavanje njihovog ekonomskog položaja (Neumann, 2012: 101-103).

Naime, nastoji se onemogućiti židovski biznis, na način da svaki arijac ima pravo upozoriti svoju mušteriju da ne kupuje od židovskog konkurenta; zabranjuje se Židovima da vode obrte; iznuđuje se prodaja njihovih poduzeća; poslodavce se ovlašćuje da otpuste svoje zaposlenike Židove (Neumann, 2012: 104-106). Protužidovske mjere provodile su se postupno, odnosno onda kada je trebalo masama „odvratiti pozornost od drugih socioekonomskih i međunarodnih politika“ (Neumann, 2012: 108). Osim toga, antisemitizam je nacistima služio i kao opravdanje za širenje na istok, gdje je postojala Židovska manjina. Neumann ističe da „teorija njemačke rasne superiornosti i židovske rasne inferiornosti dopušta potpuno porobljavanje istočnih Židova i na toj osnovi okretanje jedne manjine protiv druge“ (Neumann, 2012: 112). Zapravo se uspostavlja hijerarhija rasa u kojoj su Židovi lišeni svih prava, Poljacima se daju tek neka prava, Ukrajincima malo više, a Nijemcima sva prava (Neumann, 2012: 112). Njemačka je rasna teorija Nijemce, Nizozemce, Norvežane i Dancu ubrajala u najviši rang u hijerarhiji rasa. One koji govore romanske jezike svrstavali su u drugu rasu koja nije nužno inferiorna. S druge strane, slavenski narodi su inferiorni, a Rusi među njima spadaju u najniži rang i stoga su ti narodi izravna prijetnja Njemačkoj (Neumann, 2012: 445). Neumann ističe

da su progoni Židova samo najava nečeg još strašnijeg, naime, eksterminacije drugih naroda, vjernika drugih vjeroispovijesti i pripadnika različitih političkih uvjerenja. Dakle, istrebljenje Židova bilo je samo sredstvo za postizanje cilja uništenja slobodnih institucija, uvjerenja i skupina (Neumann, 2012: 440-441).

2.2. Nationalsocijalistička ekonomija

Nacionalsocijalistička ekonomija ostvarila je zapanjujuće rezultate. Ukinula je nezaposlenost, povećala proizvodnju, potpuno podredila ekonomske aktivnosti potrebama rasta, uspješno kontrolirala cijene. Međutim, njezina struktura ne slijedi nikakav plan niti se temelji na nekoj dosljednoj teoriji i stoga nema suglasnosti oko načina na koji je to uspjela (Neumann, 2012: 196-200). Ono što je očigledno, za uspješnost nacionalsocijalističke ekonomije u potpunosti je zaslužna Vajmarska Republika, budući da Nationalsocijalistička partija nije ni u jednom aspektu pridonijela ratnoj ekonomiji (Neumann, 2012: 306). Isto je tako i s poslovnim sektorom. On je ustrojen u Vajmarskoj Republici i obnaša tri funkcije – na tržištu rada u obliku udruga poslodavaca, na tržištu roba kao kartel, kombinat ili trust te u državnim institucijama u obliku strukovnih udruženja, odnosno komora (Neumann, 2012: 207). Na vrhu ratne ekonomije je Göring koji nadzire cjelokupni ekonomski život osim industrije oružja (Neumann, 2012: 217). Kombinat Herman Göring pretvorio se u organizaciju koja je krala i pljačkala koliko je god uspijevala u svojoj grani industrije. Štoviše, imao je najveće koristi od osvajanja Austrije, budući da je preuzeo najveći austrijski industrijski kombinat i na njegov račun ostvario golemi rast. Kombinat Herman Göring zapravo je uspješni „pokušaj partije da priskrbi ekonomsku osnovu za svoju vladavinu“ (Neumann, 2012: 261-264).

Odmah po dolasku na vlast, nacionalsocijalizam pokreće kartelsku politiku koja ispunjava zahtjeve industrijskih kombinata. Štoviše, dolazi do čistke koja pogađa sitne trgovce na malo, trgovce na veliko i obrtnike kojom nacionalsocijalizam želi ukloniti neefikasnog poduzetnika, čije poduzeće je premalo da bi materijalno pridonijelo ratu. Uskoro se pokreće i obvezna kartelizacija (Neumann, 2012: 232-233). Stupanjem na snagu Četverogodišnjeg plana 1936. godine, gospodarska se politika okreće ostvarivanju pune zaposlenosti i iskorištavanju svih resursa potrebnih za vođenje rata. Iako je taj cilj u opreci s prirodom kartela, oni su doista uspjeli postići punu zaposlenost uz suradnju države i pod njezinim pritiskom (Neumann, 2012: 235-239). Neumann vidi kartele kao „demokratsku krinku kojom se industrijski magnati služe za prikrivanje svoje autokratske moći“ (Neumann, 2012: 240). Naime, država ide na korist monopolistima, a u procesu monopolizacije glavni su pokretači bili arizacija,

odnosno oduzimanje židovskog vlasništva; germanizacija ili pljačkanje okupiranih teritorija, od čega se najviše okoristio kombinat Herman Göring; tehnološke promjene i s njima nove metode financiranja; iskorjenjivanje malih i srednjih poduzetnika, odnosno poticanje velikih; korporacijska struktura s dioničkim društvima i moćnim menadžerskim strukturama (Neumann, 2012: 240-254).

Nadalje, država je snažno kontrolirala cijene, uspostavljanjem posebnih tijela za formiranje i nadziranje cijena, čime se želi spriječiti inflacija i osigurati bolji životni standard (Neumann, 2012: 267). Područje u kojem je država preuzela maksimalnu kontrolu bilo je tržište rada. Naime, radnik nema nikakva prava niti slobodu. Provodila se politika maksimalne iskorištenosti raspoložive radne snage prema kojoj su se radnici u svakom trenutku mogli prebaciti u druge proizvodne grane, odnosno moglo ih se prisiliti na bilo koju vrstu rada. Štoviše, zakonom se stječe pravo na prisilu na rad i stanovnika saveznih teritorija, a ovlasti prisile u tom području dobila je policija (Neumann, 2012: 297-298). Međutim, od 1939. godine, režim je morao ublažiti svoje brutalne zakone na tržištu rada, popustiti, pri čemu dolazi do vraćanja povlastica i zaštite radnika. Prema Neumannu, taj je čin označio poraz režima i svojevrsnu pobjedu radničke klase (Neumann, 2012: 302-303). Nationalsocijalistički je sustav potpuno monopoliziran i vrlo osjetljiv na promjene. Stoga, da bi spriječila svaku promjenu, politička vlast ima monopol nad novcem, kreditima, radom i cijenama. Totalitarizam je onaj koji treba stabilizirati i jačati takav sustav (Neumann, 2012: 308-309).

Neumann, u svom opisu nacionalsocijalističke privrede, argumentira da je moguć kapitalizam pod totalitarnim režimom. Iako država dominira nad ekonomijom i stalno raste državna intervencija u tom području, tržište i dalje funkcionira, konkurencija i dalje postoji, a vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju u rukama je kapitalista (Neumann, 2012: 255). Ono što pokreće nacistički ekonomski sustav krupni su poduzetnici i njihova orijentacija prema imperijalističkoj ekspanziji koju ne sputavaju ni banke sa svojom kontrolom ni sindikati, budući da su svi ukinuti već na početku dolaska nacista na vlast. Prema tome, Neumann pronalazi vezu između monopoliziranog ekonomskog sustava i imperijalističkih pretenzija širenja na strana tržišta. Štoviše, kada je uništen pravni sustav i općenitost zakona, individualnim se mjerama još više osnažuje monopolni kapital kojemu se, terorom, podređuju i radnici (Neumann, 2012: 309). Stoga se, zaključuje Ribarević, može reći „da je nacionalsocijalizam upravo onaj politički okvir koji traži kapitalizam u svojem monopolnom liku kako bi do kraja razvio svoje razarajuće potencijale“ (Ribarević, 2015: 58).

2.3. Nationalsocijalističko društvo

Nacionalsocijalizam je uništio sve institucije koje pojedincu omogućuju slobodno, spontano djelovanje. Sada su takve institucije tijela u apsolutnoj pokornosti nacističkom režimu. Jednako tako, mijenjaju se ljudski odnosi. Čovjek gubi svoju osobnost i postaje dio gomile. Takvom društvu nacionalsocijalizam nameće ideologiju zajednice i načelo vodstva, dvije ideologije koje su mu, naime, potpuno oprečne (Neumann, 2012: 318-320). Nadalje, pod nacističkim režimom povećao se broj državnih službenika, a razlikuju se oni državni službenici koji donose političke odluke, odnosno ministarska birokracija i oni koji su samo izvršitelji, policija i upravna tijela (Neumann, 2012: 320). Sama Nationalsocijalistička partija je ogroman birokratski aparat. Na njezinom je vrhu, dakako, Hitler. Presudan utjecaj u partiji imaju rajhslajteri, koji vješto dominiraju masama. Najvažniji rajhslajteri koji spadaju u Hitlerov uži krug su Joseph Goebbels, ministar propagande, Heinrich Himmler, šef SS-a i savezne policije, Alfred Rosenberg, ministar vanjskih poslova i Herman Göring (Neumann, 2012: 324-326). Herman Göring nema partijsku funkciju, običan je član partije, no određen je kao Hitlerov nasljednik. Jednako tako, jedini je Hitlerov opunomoćenik za Četverogodišnji plan, zadužen je za europsku ekonomiju i predsjednik je Ministarskog savjeta za obranu Reicha, redovnog zakonodavnog tijela. Dakle, pokraj Hitlera, najviši je zakonodavac. Štoviše, pokrovitelj je kombinata Göring (Neumann, 2012: 426).

Vladajuću klasu u nacističkoj Njemačkoj čine različite skupine od kojih svaka ima svoje posebne interese. Ono što ih okuplja je vladavina terora i strah od uništenja u slučaju raspada režima. Naime, vladajuću klasu čine četiri skupine – partija, vojska, birokracija i industrija. Sve trebaju jedna drugu, svaka je suverena i autoritarna, s vlastitom zakonodavnom, upravnom i sudbenom vlašću te na taj način sposobna za sklapanje brzih kompromisa (Neumann, 2012: 343-344). Ove skupine u rukama imaju sredstva za primjenu nasilja i sredstva za proizvodnju, a raspolazu administrativnim vještinama (Neumann, 2012: 505). Iznad njih ne treba biti država, one izravno nadziru stanovništvo, bez ičijeg posredovanja. Država čak može biti smetnja postizanju kompromisa i dominaciji vladajućih skupina nad potlačenima. Dakle, osim Vođe, nema drugog autoriteta koji kontrolira četiri vladajuće skupine (Neumann, 2012: 407-408).

Nadalje, Neumann razlikuje pet načela nacionalsocijalističkog društvenog ustroja. Budući da nacionalsocijalizam ne vjeruje u društvo, sve organizacije podlaže sebi te ih čini službenim upravnim tijelima. Prema tome, pluralističko načelo zamjenjuje totalitarnim ustrojem i tu

nalazimo prvo načelo njegova društvenog ustroja. Drugo je načelo atomizacija pojedinca, odnosno namjerno uništavanje svake tradicionalne skupine, pri čemu se zabranjuje i društvena komunikacija o privatnim stvarima. Ideja narodne zajednice osnova je za odvajanje čovjeka od drugog čovjeka (Neumann, 2012: 347-348). Na taj način dolazimo do trećeg načela, stvaranja elita i diferencijacije. Naime, unutar svake skupine, u partiji, SS-u, među radnicima, postoji elita, kojom se osigurava lakše okretanje jedne skupine protiv druge i jača utjecaj vodstva na mase. Da bi se pak mase spriječilo da slobodno misle i da bi ih se držalo u pokornosti, potrebno je četvrto načelo, odnosno propaganda. Neumann propagandu vidi kao nasilje nad dušom i ističe da propaganda, kao i nasilje, imaju jedan cilj – pokoravanje ljudi kontroli odozgo (Neumann, 2012: 378). Međutim, propaganda nije dovoljna i zato se nadopunjuje terorom, nasiljem koje predstavlja posljednje, peto načelo nacionalsocijalističkog društvenog ustroja (Neumann, 2012: 349).

Nacionalsocijalizam, budući da nema neku određenu teoriju, filozofiju, strukturu, izuzetno je prilagodljiv – prihvaća ono što mu je od koristi, a odbacuje to isto kad u tome više ne vidi korist. Štoviše, nacistička propaganda uništava svaku spontanost koja je postojala u čovjeku i inkorporira svakoga u svoj moćni aparat (Neumann, 2012: 379). Dakle, nacionalsocijalizam uspijeva osvojiti državu negirajući je, polagano je razvlašćujući i neprestano ugrožavajući život njezinih stanovnika. Štoviše, ono što je karakteristično za nacističku pravnu teoriju, odbacivanje je općenitosti zakona, a ukoliko nema općenitih zakona, nema ni podjele vlasti. Upravo je to slučaj s nacističkom Njemačkom. Vlast je nedjeljiva što se izražava „jedinstvom vodstva“. Ne prihvaćaju se jednakost i građanska prava, budući da su najvažnije biološke razlike i opstanak rase. Jednako tako, bez općenitih zakona, nema ni neovisnog sudstva – Vođa proglašava preuzima ulogu suca. Štoviše, četiri vladajuća aparata imaju zasebne pravosudne sustave (Neumann, 2012: 378-393). Prema tome, Neumann ističe da je „nacionalsocijalistički pravni sustav tehnika manipuliranja masama pomoću terora“ (Neumann, 2012: 395).

3. HANNAH ARENDT I TOTALITARIZAM

3.1. Preduvjeti za totalitarnu vladavinu

Hannah Arendt, kao i Neumann, smatra da je totalitarizam izravan napad na državu. U *Izvorima totalitarizma* objašnjava na koji je način došlo do toga strašnog oblika vladavine, odnosno koji su događaji pripremili pozornicu za predstavu koja dokida čovjekovu slobodu i samo ljudsko biće, a nazivamo je totalitarizmom. Naime, Arendt smatra da su plodno tlo za totalitarizam pripremila stoljeća antisemitizma i imperijalizma. S obzirom na to da su prethodna razdoblja učinila Židove predstavnicima države i društva te im posljedično dodijelila ulogu svjetskih vladara u nacističkim očima, glavni interes nacista postaje progon Židova u cijelom svijetu. Naime, uspon Židova počinje u kasnom 17. stoljeću, kada dolazi do potrebe države za kreditom, pri čemu Židovi priskaču u pomoć, budući da su jedini imali iskustvo u pozajmljivanju novca i veze s europskim plemstvom. Razvojem nacionalnih država, Židovi dobivaju povlastice, pomažući državu (Arendt, 2015: 11). Za vrijeme bliskog odnosa države i Židova, buržoazija nije bila zainteresirana za politiku i državne financije. Međutim, usponom imperijalizma potkopava se moć nacionalnih država, buržoazija istiskuje Židove i nameće državi svoje ekonomske pothvate, čime židovsko bogatstvo postaje beznačajno. Naime, status Židova bio je vezan uz opstanak nacionalne države. Prema tome, raspadom nacionalne države u imperijalističkoj eri, na udaru su se našli i zapadni Židovi (Arendt, 2015: 15).

Arendt razlog za veliku bliskost Židova s nacionalnim vladama vidi u tome što su bili jedini, od svih naroda u Europi, koji nisu imali vlastitu državu i stoga su bili ugroženiji od ostalih naroda kada se nacionalna država počela raspadati (Arendt, 2015: 22). Međutim, antisemitizam, koji Arendt razmatra kao jednu od svjetovnih ideologija 19. stoljeća, nije se razvio odjednom, već je stotinu godina postupno prodirao u gotovo sve društvene slojeve. Budući da su Židovi shvaćeni kao „jedina društvena skupina koja predstavlja državu, svaka klasa koja je došla u sukob s državom postaje antisemitska“ (Arendt, 2015: 25). Antisemitizam raste sa slabljenjem nacionalizma. Naime, nacionalnu se državu smatra preuskim okvirom, ustaje se protiv države i zahtijeva se neki oblik nadnacionalne vladavine (Arendt, 2015: 3-4). Pojavom klasnih problema u središtu političke pozornice, Židovi odjednom postaju „najprikladnije“ žrtve. Prema tome, stalno su poistovjećivani s vlašću zbog bliskosti s državom, a konstantno ih se optužuje da pokušavaju uništiti sve društvene strukture zbog njihovog udaljavanja od društva (Arendt, 2015: 25-27). Naime, kako kaže Arendt:

„naizgled malen i nevažan židovski problem dobio je sumnjivu čast da pokrene cijeli pakleni stroj“ (Arendt, 2015: 3).

Jedan od najznačajnijih događaja 19. stoljeća, koji dovodi do vrhunca sam antisemitizam kao rasnu ideologiju, afera je Dreyfus, odnosno navodni zločin Židova Alfreda Dreyfusa, časnika francuskog Glavnog stožera, optuženog za špijunažu za Njemačku te osuđenog na doživotno progonstvo na Vražji otok (Arendt, 2015: 87). Naime, ova je afera Židove uvela u društvo. Toliko dugo dok je društvo Židovima pripisivalo ulogu izdajnika, oni su ponovno značajni. Međutim, svršetkom afere, otkrićem Dreyfusove nedužnosti, završava njihovo društveno uvažavanje. Dakle, u vrijeme opasnosti, društvo izražava naklonost prema Židovima, koja se gasi kada se dokaže da ipak ne spadaju u rasu izdajnika i zločinaca u koju bi ih društvo htjelo smjestiti (Arendt, 2015: 84-86). Štoviše, većina je Židova bila duboko ukorijenjena u društvo koje ih je mrzilo i pokušavalo ukloniti. Naime, one skupine koje su bile isključene iz društva i koje nisu imale političkog predstavnštva, koje predstavljaju talog svih klasa, a Arendt ih naziva svjetinom ili ruljom, najviše mrze Židove zbog toga što su simbol svega onoga što preziru, i društva i države (Arendt, 2015: 105). Nastavak ubojite logike afere, započete u Francuskoj u 19. stoljeću, nalazimo u Njemačkoj 20. stoljeća, kada Židovi postaju žrtvom nacista (Arendt, 2015: 91).

Osim antisemitizma, još jedan prethodnik i preduvjet nastanka totalitarizma bio je imperijalizam tijekom kojeg dolazi do političke emancipacije buržoazije i razaranja nacionalne države. Naime, buržoazija se počela zanimati za politiku zbog ekonomskih dobiti, u trenutku kada im granice nacionalne države postaju preuske za ekonomsku ekspanziju (Arendt, 2015: 124). Prekomorska ekonomska ekspanzija bila je reakcija na višak kapitala i pojavu suvišnog novca koji se nije mogao dostatno investirati unutar nacionalne države (Arendt, 2015: 133). Štoviše, samo su se širenjem instrumenata nasilja mogla uspješno riješiti strana ulaganja viška kapitala. Stoga država proširuje svoju moć, a posljedica toga bilo je odvajanje policije i vojske od države i njihovo unapređenje u položaj nacionalnih predstavnika u slabim zemljama (Arendt, 2015: 134). Dakle, ekspanzija postaje izbjavljenje od opasnosti viška kapitala, štiti vlasnike kapitala od toga da postanu suvišni i spašava buržoaziju od loše raspodjele. Međutim, osim viška kapitala, kao proizvod kapitalističke proizvodnje, javlja se i ljudski otpadak, svjetina – gomila stalno nezaposlenih ljudi koji, jednako tako, postaju višak (Arendt, 2015: 147). Dvije suvišne sile stupaju u savez, savez kapitala i svjetine (Arendt, 2015: 148).

Imperijalizam i njegova središnja ideja ekspanzije nespojivi su s idejom nacije i nacionalnom državom koja ima svoj vlastiti ograničeni teritorij i svoje stanovništvo nad kojim vrši vlast. Ekspanzija zahtijeva konstantno širenje životnog prostora neke države, a nacionalna država ne korespondira s „neograničenim rastom zato što se istinski pristanak u njezinoj osnovi ne može beskonačno širiti“ (Arendt, 2015: 125). Širenje, naime, „uništava političko tijelo nacionalne države“ (Arendt, 2015: 123). Jednako tako, priroda nacionalne države kosi se s težnjom za pokoravanjem stranih naroda (Arendt, 2015: 125). Štoviše, novim tehnikama vladanja drugim narodima, uvođenjem rase kao supstituta za naciju i birokracije kao vlade koja upravlja izvršnim dekretima, a ne zakonima, imperijalizam je u potpunosti pokorio nacionalnu državu i uklonio je sa svjetske pozornice (Arendt, 2015: 181).

Prema Arendt, glavno ideološko oružje imperijalizma je rasizam. U eri imperijalizma rasa postaje princip političkog tijela, odnosno zamjena za naciju (Arendt, 2015: 181). Upravo su Židovi prvi dovedeni u središte rasnog društva zbog pretpostavke o njihovoj tajnoj međunarodnoj moći (Arendt, 2015: 198). Štoviše, nacistima su „rasizam i antisemitizam bili glavno političko oružje za uništenje civilizacije i uspostavu novog političkog tijela“ (Arendt, 2015: 201). Strategija koju je nacistička Njemačka, ali i sovjetska Rusija slijedila, bila je ona panpokreta i njihovih osvajačkih programa. Budući da te zemlje nisu imale kolonijalne posjede, bile su prisiljene širiti se na kontinentu, u Europi (Arendt, 2015: 218). Naime, panpokreti su privlačni širokim slojevima ljudi, stvaraju raspoloženje totalne prevlasti, a predvodi ih svjetina (Arendt, 2015: 220-221). Izražavaju veliko neprijateljstvo prema državi te naglašavaju tvrdnje o svojoj odabranosti. Stoga Arendt smatra da je mržnja rasista, odnosno panpokreta, prema Židovima „potekla iz praznovjernog mišljenja da je Bog možda doista odabrao Židove, a ne njih“ te da će se Židovi pojaviti kao konačni pobjednik u borbi za svjetske vladare (Arendt, 2015: 237).

Prvi svjetski rat imao je potresno djelovanje na politički sustav Europe, a u međuratnom razdoblju počelo je njegovo raspadanje, posebno u zemljama koje su poražene. Štoviše, u tim se zemljama javljaju dvije skupine ljudi koje su izgubile ono što se do tada smatralo nepovredivim, a to su prava čovjeka. Naime, sve je više ljudi bez državljanstva i manjina, koje više nema tko zastupati i štiti. Prema tome, stvara se velik broj nepoželjnih ljudi kojima se oduzima državljanstvo i koji postaju omiljene žrtve totalitarne politike (Arendt, 2015: 262-263). Dakako, i Židovi pripadaju toj skupini, tim više što su bili nacionalnost koja nije imala druge zaštite osim one manjinskog sustava – međunarodno zajamčene, ali neučinkovite. Štoviše, čak se vjerovalo da je nepostojanje državljanstva prvenstveno židovski problem što je

poslužilo kao savršeni izgovor vladama koje su ignorirale rješavanje problema tih ljudi (Arendt, 2015: 282-283). Budući da nacionalna država nije bila sposobna riješiti problem ljudi koji su izgubili zaštitu, cijeli je slučaj prebacila na policiju čime policija po prvi put postaje neovisna o vladi i samostalno djeluje. Policija je postala odgovorna za organiziranje koncentracijskih logora u netotalitarnim zemljama. Štoviše, Arendt ističe da je u nekim zapadnim zemljama, prije izbijanja rata, policija pod izlikom nacionalne sigurnosti stupila u bliske odnose s Gestapom. Kao posljedica te suradnje, nacisti nisu bili suočeni s otporom policije u okupiranim zemljama te su lako mogli, uz njihovu pomoć, organizirati teror (Arendt, 2015: 281-282).

3.2. Totalitarizam kao radikalno Zlo

Arendt smatra da, uz antisemitizam i imperijalizam, još jedan element nedostaje za totalitarnu vladavinu, a to su mase. Njemačka je mogla uspostaviti istinsku totalitarnu vladavinu tek kada si je osigurala velike mase ljudi i kada je omogućila logore za istrebljenje. Naime, mase su nastale rušenjem klasnog sustava, a nacizam se time značajno okoristio. Mase su ljudi koji se ne mogu uklopiti ni u jednu organizaciju zato što ne posjeduju svijest o zajedničkom interesu. Masu čine ljude koji su politički ravnodušni, neutralni i do kojih strankama više nije stalo. Nacisti su upravo iz te skupine ljudi regrutirali svoje članove (Arendt, 2015: 305). Štoviše, slomom klasnog sustava raspao se i stranački sustav. Kada nestaje razgraničenja između klasa, postaje jasno da nema više onog zajedničkog interesa koji bi ljude držao na okupu te da je svakome važan samo njegov partikularni interes. Kao posljedica toga, većine iz svih stranaka postaju jedna velika nestrukturirana masa ogorčenih ljudi, a upravo se atomiziranjem društva stvaraju mase (Arendt, 2015: 308-310). Stoga, stranački sustav postaje zamijenjen masovnim pokretom. Sami su totalitarni pokreti „masovne organizacije atomiziranih, izoliranih pojedinaca“, koji „zahtijevaju totalnu, neograničenu, bezuvjetnu i nepokolebljivu odanost“ Vođi – takva odanost moguća je „kada se vjernost isprazni od svakog konkretnog sadržaja“ (Arendt, 2015: 317). Zbog tog zahtjeva, totalitarni su pokreti ukinuli stranačke programe, a Hitler je to postigao na način da je uspješno izbjegavao bilo kakve razgovore o prijašnjem stranačkom programu (Arendt, 2015: 317).

Arendt smatra da samo nacionalsocijalizam i boljševizam možemo ubrojiti u totalitarne vladavine te u razlici spram njih, fašizam određuje kao autoritaran režim. Naime, cilj je fašizma, tvrdi Arendt, bio samo osvojiti vlast i fašističku elitu postaviti kao vladara (Arendt,

2015: 318).² Prema Arendt, totalitarni se pokret ne zadovoljava samo vladanjem aparatom nasilja ili države, već je pomoću ideologije i moći koju mu daje aparat prisile, spoznao kako steći prevlast nad ljudima i zastrašivati ih. Nadalje, totalitarni vođa služi masama i, kad nema masa, vođa ne postoji (Arendt, 2015: 318). Nacisti su smatrali da nadmoć može postići samo pokret i to onaj koji je u stalnom kretanju, odnosno koji trajno dominira svakim pojedinim čovjekom u svakoj sferi njegova života (Arendt, 2015: 319). Osim svjetini, totalitarni su pokreti privlačni i eliti. Međutim, za razliku od svjetine koja je htjela ući u povijest, makar bila uništena, elita je težila anonimnosti (Arendt, 2015: 325). Štoviše, vođe su zapravo pripadali svjetini i svjetina je ona koja vodi mase (Arendt, 2015: 311). Jedan od trenutaka koji odlično pokazuje želju svjetine da bude zapamćena Goebbelsova je objava, prije konačnog poraza Njemačke, u kojoj govori da će „nacisti, u slučaju poraza, znati kako iza sebe zalupiti vratima tako da ih se stoljećima ne zaboravi“ (Arendt, 2015: 324). Budući da su totalitarni pokreti okruženi netotalitarnim svijetom, kao jednom od najvažnijih elemenata pribjegavaju propagandi koja se obraća upravo tim netotalitarnim slojevima. Štoviše, s većim pritiskom netotalitarnih slojeva na totalitarne režime dolazi i veća potreba totalitarnih vođa za propagandom. S druge strane, ono što pokreti zapravo rade indoktrinacija je njihovih članova (Arendt, 2015: 334-335).

Međutim, propaganda je samo jedno sredstvo totalitarizma i „dio je psihološkog rata“. Bit totalitarizma je teror, a ondje gdje je vladavina terora na svojem vrhuncu i funkcionira savršeno, kao u koncentracijskom logoru, tamo propaganda potpuno nestaje (Arendt, 2015: 336). Nadalje, Vođe su naglašavali svoju apsolutnu nepogrešivost, nikada nisu smjeli priznati grešku i pretpostavljalo se da uvijek točno tumače zakone povijesti i prirode (Arendt, 2015: 340). Prema tome, nacisti su bili posve spremni, na kraju rata, upotrijebiti silu kako bi potpuno uništili Njemačku da bi se na taj način ostvarilo njihovo obećanje da će njemački narod, ukoliko oni budu poraženi, propasti (Arendt, 2015: 341). Orijentacija na antisemitsku propagandu od strane nacista najčešće je sredstvo nacističkih demagoga. Priče, odnosno laži o svjetskoj uroti Židova, o Židovima kao utjelovljenju zla, uvjerile su svjetinu da su Židovi

---

² Talijanski je fašizam, kako tvrdi Lalović, autokracija, obnova autoriteta države, obnova tradicionalnih vrijednosti. S druge strane, nacizam je radikalniji fenomen, potpuni raskid s tradicijom (Lalović, 2015: 24). Postoje dvije ključne razlike između nacizma i fašizma. Prva je u tome da fašizam predstavlja apsolutni primat države, dok u nacizmu primat preuzima partija. Prema tome, fašizam možemo nazvati režimom Države-partije i autoritarnim režimom, dok je nacizam režim Partije-države. Druga je razlika u tome što je fašizam nacionalan i univerzalan. Priznaje pluralnost europskih nacija i njegov imperijalizam ne uključuje rasističke tendencije uništenja drugih naroda. S druge strane, nacizam poništava ideju univerzalizma, teži imperiju, odnosno svjetskoj dominaciji jednog naroda, koji smješta iznad svih drugih (Lalović, 2015: 25). Fašizam, za razliku od nacizma, ne uništava državu, već njome upravlja (Lalović, 2015: 27). Štoviše, fašistička je država „emanentno demokratska država“, budući da je konstantno u dodiru s narodom, pristaje uz njega, duhovno ga vodi (Lalović, 2015: 23).

doista oni koji predstavljaju toliko preziranu vlast (Arendt, 2015: 345). Novi element koji nacistička propaganda razvija nalazi se u potrebi dokazivanja nežidovskog podrijetla za učlanjenje u nacističku partiju. Jednako tako, po dolasku na vlast, nisu imali određene konkretne mjere koje će poduzeti protiv Židova. Židovsko su pitanje jednostavno smjestili u srž svoje propagande i postupno odlučivali o svakom sljedećem koraku (Arendt, 2015: 347-348).

Međutim, kako su nacisti uspjeli pridobiti mase? Arendt smatra da je tajna u organizaciji čija je svrha propagandne laži učiniti stvarnošću. Hitler je smatrao da mase, koje su privučene propagandom, pokret mora podijeliti na simpatizere i članove. Naime, volja Führera, u totalitarnoj je državi zakon. Prema tome, počeo je s politikom konstantnog povećanja broja simpatizera uz istodobno ograničavanje broja članova partije. Naime, prvi utisak o partiji vanjski svijet dobiva preko frontovskih organizacija, odnosno skupina simpatizera koje daju impresiju normalnosti te zasljepljuju o istinskoj prirodi pokreta. Simpatizeri su „zaštitni zid“ oko članstva pokreta. Dakle, „članovi stranke okruženi su normalnim svijetom simpatizera, a elitne formacije normalnim svijetom običnih članova“ (Arendt, 2015: 355-358). Prema tome, suočeni smo sa stupnjevitom hijerarhijom pri čemu je svaki viši stupanj militantniji. Organizacija je stoga u stalnom kretanju, konstantno uvodi nove, radikalnije slojeve, dok one koji su postali manje radikalni sklanja dalje od središta pokreta (Arendt, 2015: 358-360). Osim elitnih formacija, postojale su i profesionalne organizacije partije, kao što su profesori, učitelji, liječnici, odvjetnici, koje su predstavljale presliku postojećih netotalitarnih organizacija (Arendt, 2015: 361). Nadalje, članovi pokreta ne vjeruju propagandnim lažima, dok su, za razliku od njih, elitne formacije istrenirane da svaku laž pretvore u istinu, ne razlikuju stvarnost od fikcije te su indoktrinirani tako da stvarnost nema više nikakav utjecaj na njih (Arendt, 2015: 373).

U središtu pokreta je Vođa, okružen uskim krugom ljudi od povjerenja koji osiguravaju tajnost njegova života. Vođa predstavlja pokret i preuzima odgovornost za djelovanje svakog člana (Arendt, 2015: 363-366). Naime, totalitarni Vođa ima dvostruki zadatak: izgraditi prividni svijet pokreta kao svakodnevnu zbilju i ne dopustiti da se novi svijet normalizira jer bi to razorilo pokret (Arendt, 2015: 381). Kada totalitarizam dođe na vlast, iskorištava državnu upravu za svoje ciljeve osvajanja svijeta, uspostavlja tajnu policiju te otvara koncentracijske logore u kojima provodi totalnu dominaciju (Arendt, 2015: 382). Jednako tako, u totalitarnoj vladavini postoji dvojna vlast, vlast partije i države. Štoviše, stalnim umnožavanjem službi svakoj funkciji u državnoj upravi odgovara neki organ Partije.

Pokretljivost se postiže na način da se stalno premješta stvarno središte moći, iako se ne uklanjaju one skupine koje su izgubile moć (Arendt, 2015: 385-390). U takozvanoj totalitarnoj državi izuzetno je bitna tajnovitost, odnosno što je manje saznanje o nekoj instituciji, to je ona moćnija (Arendt, 2015: 393).

Nacisti nisu smatrali da su Nijemci viša rasa koja mora osvojiti svijet. Vjerovali su da i Nijemce, kao i sve druge narode, treba „predvoditi rasa gospodara koja se tek treba roditi“, a čiji je začetak SS (Arendt, 2015: 400). Stoga, arijsko svjetsko carstvo trebalo je tek doći, no do toga će proći još stoljeća. Stvarna jezgra moći takozvane totalitarne države leži u tajnoj policiji i stoga najutjecajniji javni položaj ima šef policije, u slučaju Trećeg Reicha, Himmler i njegov Gestapo (Arendt, 2015: 394; 408). Totalitarni Vođa vlada pomoću policije, a ne pomoću vojske. U prvim fazama totalitarnog pokreta, odstranjuju se skriveni neprijatelji i uklanja se stare protivnike. Teror se javlja u svome potpuno razvijenom obliku kada se unište stvarni neprijatelji i počne uništenje objektivnih neprijatelja. U Trećem su Reichu Židovi proglašeni objektivnim neprijateljima. Takav neprijatelj svoj status ne zaslužuje svojim subjektivnim djelovanjem ili intencijom, on mu je dodijeljen politikom vlade (Arendt, 2015: 409-411). Policija u takozvanoj totalitarnoj državi samo izvršava zapovijedi i jedina je koja ima povjerenje najviše vlasti i stoga je čuvar najvećih državnih tajni. Iako je utjelovljenje zakona, ona je svedena na ulogu izvršnog prijenosnog mehanizma odvojenog od drugih institucija (Arendt, 2015: 413-417). U potpuno totalitarnoj fazi, napušta se koncept objektivnog neprijatelja. Sada se žrtve biraju potpuno slučajno i određuju kao nesposobne za život, nepoželjne, te ih se uklanja (Arendt, 2015: 420).

Jedina povjerljiva i tajna informacija u totalitarnoj zemlji tiče se djelovanja tajne policije, u smislu da ukloni čovjeka i zametne svaki trag kao da nikad nije ni postojao te uvjeta u koncentracijskim logorima. Naime, i stanovništvo i članovi pokreta znaju onoliko koliko totalitarni režim dopušta – „znaju da koncentracijski logori postoje, da ljudi nestaju, da se zatvara nevine, ali i da je najveći zločin govoriti o tim tajnama“ (Arendt, 2015: 422). Koncentracijski se logori skrivaju od svih. Tome pridonosi i Vođa koji se brine o tajnosti bilo kakvih informacija o koncentracijskim logorima te sprečavanju pojave ijedne provjerljive činjenice (Arendt, 2015: 424). Nacisti su ljude u logorima dijelili u različite kategorije i drugačije se odnosili prema različitim narodima. Stoga, oni čije je istrebljenje bilo odmah na dnevnom redu, bili su, dakako, Židovi; oni čije se istrebljenje moglo očekivati u doglednoj budućnosti bili su Poljaci, Rusi i Ukrajinci, dakle oni koji, kako Neumann govori, spadaju u slavenske narode i smatraju se prijetnjom; oni za koje još nisu izdane naredbe o konačnom

rješenju, odnosno prema Neumannu, ne nužno inferiorni, iako druga rasa, Francuzi i Belgijanci (Neumann, 2012: 445).

Prema tome, Arendt, u koncentracijskim logorima vidi pojavu radikalnog Zla, gdje nema više političkih, povijesnih i moralnih normi, gdje se prema ljudima odnose kao da više ne postoje, gdje se dokida spontanost, svaka mogućnost djelovanja (Arendt, 2015: 429-432). Nacisti primjenjuju metode koje uništavaju individualnost čovjeka i prije nego što se dođe u koncentracijski logor. Naime, sve počinje strašnim uvjetima prijevoza u logore, kada se stotine nagih ljudi, natovari u prepune stočne vagona i vozi ih se naokolo. Dolaskom u logor odmah im se daje logorska odjeća i brije glava, a kasnije ih se polako muči, tako da se ne ubija tijelo, već sama ljudska osoba (Arendt, 2015: 439). Bez koncentracijskih logora, režim ne bi mogao ni održati svoju moć, ni držati čitav narod ravnodušnim. Totalitarne ideologije žele preobraziti ljudsku prirodu, a „koncentracijski su logori laboratoriji u kojima se ispituju promjene u ljudskoj prirodi“ (Arendt, 2015: 445). Dakle, ljudi postaju potpuno suvišni i upravo se u takvim uvjetima javlja radikalno Zlo. Štoviše, koncentracijski logori „nudili su rješenje problema prenaseljenosti, ekonomski suvišnih i društveno neukorijenjenih masa“, problema koji se javlja još u eri imperijalizma (Arendt, 2015: 445). Stoga, koncentracijski su logori bili nužna institucija jednog totalitarnog režima, bez koje bi teško ostvario svoju sveobuhvatnu moć i provodio nezamisliv teror.

4. VICTOR KLEMPERER: ISKUSTVO TOTALITARIZMA JEDNOG ŽIDOVA

4.1. Jezik nacizma

Victor Klemperer primjećuje, još od 1933. godine, specifičnost jezika koji se upotrebljava u nacističkoj Njemačkoj, bilo među pristašama nacizma ili njegovim protivnicima. Iako se trudio ne slušati i ne čuti taj specifični jezik, nakon zabrane služenja bibliotekama Židovima, potpuno je uronio u proučavanje te jače nego ikad počinje primjećivati i baviti se jezikom koji naziva jezikom nacizma, jezikom Trećeg Reicha (LTI- *Lingua Tertii Imperii*) – ustaljenim načinom razmišljanja obilježenim nacizmom (Klemperer, 2007: 17-18). Jezik nacizma preživio je i poslije rata u mnogim izrazima, postao je trajna značajka njemačkog jezika. Klemperer ističe da jezik nije prihvaćen svjesno i namjerno od strane onih koji su se njime služili. Primjećuje da je „nacizam ušao u meso i krv mase pojedinačnim riječima, izričajima i rečeničnim oblicima koje je nametnuo beskrajnim ponavljanjem i koji su preuzeti mehanički i nesvjesno“ (Klemperer, 2007: 21). Štoviše, uspoređuje riječi nacizma s otrovom za kojeg ne primjećujemo da ga udišemo, a na kraju ipak osjećamo njegove posljedice. Prema tome, jezik nacizma „izgrađen je od otrovnih elemenata“ i „pretvoren u prijenosnika otrovnih tvari“ (Klemperer, 2007: 21).

Neumann je pokazao da uspješnosti nacionalsocijalističke ekonomije ni u jednom aspektu nije pridonijela nacistička Njemačka. Naime, svi veliki dosezi naslijeđeni su, ostvareni još za Vajmarske Republike. Jednako tako, ni riječi koje upotrebljava jezik nacizma nisu originalni izum Trećeg Reicha. Gotovo ni jednu riječ nije sam stvorio, već uglavnom posuđuje iz njemačkog jezika iz doba prije Hitlera i iz stranih jezika. Međutim, njegova specifičnost krije se u tome što „mijenja vrijednost riječi i njihovu učestalost, pretvara u opće dobro ono što je ranije pripadalo pojedincu ili malenoj grupi te svojata u ime Partije ono što je ranije bilo opće dobro“ (Klemperer, 2007: 21). Dakle, jezik nacizma postojeće riječi natapa svojim otrovom, izokreće njihovu vrijednost u svoju korist i postaje jedno od najsnažnijih propagandnih sredstava.³ Štoviše, Klemperer ističe: „Otrov je posvuda. Prenosi se pitkom vodom LTI-a,

---

³ U tom pogledu instruktivnim se čine istraživanja Quentina Skinnera o djelovanju figure inovativnog ideologa koji svojim praksama nastoji promijeniti prevladavajući moral u okviru nekog društva. Najočitijim znakom da je društvo ušlo pod samosvjesni posjed novog koncepta, Skinner smatra razvijanje odgovarajućeg vokabulara (Skinner, 2002: 160). U raspravi o inovativnom ideologu koji želi promijeniti prevladavajući moralni vokabular kako bi legitimirao neki sporni način života, Skinner ističe nekoliko taktika koje mu stoje na raspolaganju, a svjedoče o izuzetnoj moći koju jezik ima u nekom društvu. Inovativni ideolog može manipulirati govornim činom kako bi svojim oponentima dao do znanja da, iako koristi vokabular kojim se inače izražava neslaganje, on ga koristi da bi izrazio slaganje ili neutralnost. Potrebno je navesti svoje oponente da ponovno razmotre osjećaje koje izražavaju prema određenom pojmu. S tim u vezi, u jezik se mogu uvesti novi pojmovi ili transformirati neutralni pojmovi u poželjne pojmove (najčešće metaforičkim proširenjem) te primijeniti u skladu

nitko ne ostaje pošteđen“ (Klemperer, 2007: 111). Dakle, ljudi nisu bili ni svjesni da govore jezikom nacizma, iako su svi njime bili „otrovani“. Nadalje, glavna je karakteristika jezika nacizma siromaštvo – „LTI je siromašan kao crkveni miš“ (Klemperer, 2007: 27). Unatoč svojem širenju i svekolikoj dominaciji, čak i kod Židova, i dalje je ostajao siromašan. U namjeri da ostane autentičan, kroz sveukupnu organizaciju svih aspekata nacionalsocijalističkog učenja i kroz regulaciju cjelokupnog jezika od strane jednog čovjeka, Goebbelsa, polučio je silno siromaštvo (Klemperer, 2007: 30).

LTI ne razlikuje privatno od javnog, ni govorni jezik od pisanog. Za njega je sve javno i sve je govorno. Štoviše, LTI lišava čovjeka njegove individualnosti, oduzima mu osobnost i pretvara ga u bezvrijedan dio mase zbog čega ga Klemperer naziva „govorom fanatizma masa“ (Klemperer, 2007: 31). Budući da stremi fanatizmu, jezik Trećeg Reicha, tvrdi Klemperer, mora biti jezik vjere, a kao takav u potpunosti se oslanja na kršćanstvo, usprkos tome što nacionalsocijalizam oduvijek mrzi kršćanstvo (Klemperer, 2007: 126-128). Štoviše, LTI je i zatvorski jezik jer uvijek nešto prikriva te navodi na krivo shvaćanje, značenje ili smisao (Klemperer, 2007: 98). Naime, stvari se nastoje zataškati, što je karakteristično i za početnu i završnu fazu LTI-a – u početnoj se fazi nastoje zataškati zločini, dok se u završnoj zataškava nemoć i slabost nacista. Prema tome, uvijek se ublažava, nikad se ne govori direktno o stvarnom stanju (Klemperer, 2007: 246). Glavno mu je stilsko sredstvo neumorno ponavljanje, koje je najviše pridonijelo njegovu udomaćivanju u njemački jezik (Klemperer, 2007: 41). Konačno, jezik nacizma mrzi neutralnost te uvijek teži postojanju protivnika kojeg mora poniziti (Klemperer, 2007: 86). Dostojnog protivnika našao je upravo u Židovima.

Jezik Trećeg Reicha preuzima mnoštvo izraza iz područja tehnike te mehanizira i samu osobu. Marljivi radnici stalno se uspoređuju s motorima. Prema tome, nema onoga što se ne može staviti u pokret i servisirati kao što se to radi sa strojem (Klemperer, 2007: 169-172). Kao što je prethodno navedeno, ono čime Hitler, ali i Goebbels, vole obogatiti svoje govore, strane su riječi. Naime, „strana riječ imponira, to više što se manje razumije, ona svojom neshvaćenošću zbunjuje i umrtvljuje, jednostavno nadglasava mišljenje“ (Klemperer, 2007: 273). Korištenjem stranih riječi, koje masa ne razumije te pritom ne može izraziti svoje mišljenje, uvelike je pripomoglo propagandi te paraliziranju mišljenja masa. Štoviše, na taj

---

s njihovim proširenim značenjem. Jednako tako, može se mijenjati opseg govornog čina na način da pojam koji je inače korišten da bi izrazio neslaganje, sada izražava neutralnost. Štoviše, postoji mogućnost obrtanja potencijala govornog čina postojećeg nepoželjnog pojma na način da postane pojam koji izražava slaganje ili ukoliko je pojam izražavao slaganje, sada postoje onaj kojim će se izraziti neslaganje (Skinner, 2002: 151-152). Naime, Skinner zaključuje da društvene prakse imaju veliki udio u dodjeljivanju značenja društvenom vokabularu kojim se služimo, a kojim je određen moralni profil samog društva (Skinner, 2002: 174).

način pridobila se njihovu naklonost. Klemperer zaključuje da je LTI zaista bio totalan i svojom je svemoći, ali i siromaštvom prožeo cijelu Njemačku (Klemperer, 2007: 299). Sam jezik nacizma i njegov otrov, ali i njegovi prijenosnici, prvenstveno Hitler i Goebbels, doveli su do toga da se nacizam može legitimno nazvati smrtnom bolešću koja je gotovo upropastila Njemačku (Klemperer, 2007: 8).

U korespondenciji s Klempererovim razumijevanjem LTI-a kao središnjeg instrumenta porobljavanja podanika u nacizmu, stoji shvaćanje ideologije u totalitarizmu Hannah Arendt. Oboje vide iznimnu važnost jezika u pridobivanju masa na stranu totalitarnog režima, u njegovu legitimiranju i održavanju na vlasti. Ideologija, prema Arendt, „mora pripremiti svakog podanika jednako dobro za ulogu krvnika i za ulogu žrtve“ (Arendt, 2015: 455). Ideološko mišljenje odbacuje iskustvo i zbilju koju opažamo. Fokusira se na ono skriveno, ono što se nalazi iza opazivog. Dakle, kao i LTI, koji uvijek prikriva pravo značenje i smisao, tako i ideologija inzistira na zbilji koja je skrivena. Nadalje, totalitarna dominacija, osim što uništava političko područje čovjekova života, odnosno javnu sferu, jednako tako prodire u čovjekov privatni život te razara privatnu sferu (Arendt, 2015: 461). Kao što je Klemperer zabilježio, LTI je, svojom svemoći, također obuhvatio sve sfere čovjekova života, pa čak i onih koji su bili žrtve, dakle Židova. Štoviše, temelj totalitarne vladavine krije se u iskustvu osamljenosti. Naime, osjećaj apsolutne otuđenosti od svijeta, gubitak vlastite individualnosti, sebstva, postaju obilježja svakodnevnog života masa ljudi pod totalitarnim režimom (Arendt, 2015: 461-463). Dakle, LTI svojim totalitetom i svemoći te ideologija iskustvom osamljenosti, oduzeli su čovjeku njegov bitak, vrijednost njegova života i sveli ga na beznačajan dio mase.

4.2. Iskustvo totalitarizma Victora Klemperera

Od dolaska Hitlera na mjesto kancelara, dakle, već 1933. godine, Klemperer primjećuje da se sve počinje raspadati. Odmah slijede zabrane, nasilje, posvuda surova propaganda, dignute zastave s kukastim križevima, ustrijeljeni ljudi. Svi su u strahu, svi se boje. Štoviše, protivnika kao i da nema. Već na samom početku, prve godine nacizma, Klemperer se boji da neće doživjeti njegov svršetak. Strah se, međutim, svake godine sve više intenzivira. Svaka godina čini se kao posljednja, u svakoj godini sve gore maltretiranje Židova i sve nasilnije mjere protiv Židova, sve izvjesnija skora smrt. Klemperer se oduvijek osjećao Nijemcem i zato se sada srami zbog Njemačke. Srami se onoga u što se pretvorila i načina na koji se

odnosi prema svojem stanovništvu, prvenstveno Židovima. Ni sam ne razumije zašto je tako malom problemu, židovskom pitanju, pridana središnja važnost (Klemperer, 2017: 11-16).

Klemperer se, kao i Arendt i Neumann, uvijek iznova pita što mase toliko privlači kod Hitlera, zašto ga neumorno slijede. Klemperer glavni razlog nalazi u strahu koji vlada među ljudima (Klemperer, 2017: 18). S druge strane, Arendt odgovor nalazi u nacističkoj organizaciji, neprestanom kretanju, stalnom uvođenju militantnijih slojeva i pomicanju stvarnog središta moći (Arendt, 2015: 355-360). Neumann pak vidi razlog za privlačnost masama, posebno radništvu, u doktrini proleterskog imperijalizma kojom nacionalsocijalizam privlači radništvo. Nacionalsocijalizam, po uzoru na marksizam, radniku „nudi viši oblik života, 'narodnu zajednicu' i vladavinu rada nad novcem, ne prisiljavajući ga da se bori protiv vlastite vladajuće klase“ (Neumann, 2012: 167). Naime, nacisti su shvatili da, ukoliko žele sve proizvodne snage koje im stoje na raspolaganju upotrijebiti za rat, odnosno vlastitu ekspanziju, prije svega, trebaju uključiti radništvo koje „mora postati sastavni dio totalitarne strukture“ (Neumann, 2012: 177). Stoga preinačavaju i koriste marksističke simbole, slogane, marksističku ideologiju, kako bi zavarali i privukli prvenstveno radnike, a kasnije i sve ostale društvene skupine (Neumann, 2012: 168; 170).

Štoviše, Klemperer primjećuje da čak i oni dobronamjerni ljudi pristaju uz Hitlera, ne vide nepravdu koja se zbiva u zemlji, kao ni nesreću Židova (Klemperer, 2017: 37). Dakle, većina naroda je zadovoljna, mala skupina vidi u Hitleru najmanje zlo, no nitko ga se zaista ne želi riješiti. Neprestano se narod, ali i strance, zavodi da u Trećem Reichu vide procvat, napredak, jedinstvo, miroljubivost kojom prožima cijeli svijet (Klemperer, 2017: 48-50). Upravo zbog toga vlada potpuna ravnodušnost, otupjelost, ništa se ne shvaća ozbiljno. Prema tome, nacisti vlast drže čvrsto u rukama, uz svakodnevne provokacije Židova i konstantne prisilne mjere protiv njih koje se sve više zaoštravaju po pitanju brutalnosti, a svakodnevno se donose i novi zakoni protiv Židova kojima se postupno oduzima sve što im je potrebno za preživljavanje (Klemperer, 2017: 61-62).

Konstantni strah od zlostavljanja, ponižavanja, gladi, novih zabrana, svakodnevno nove žrtve ono su što obilježava život jednog Židova u Trećem Reichu. Strašne odredbe protiv Židova, na koje ne mogu ostati ravnodušni čak i oni najčvršći, ispunile su njihove živote stalnom neizvjesnošću u pogledu preživljavanja. Naime, Židovi su gotovo u zarobljeništvu u svojim kućama, budući da ne smiju izlaziti poslije osam ili devet sati navečer, a svakodnevno dolazi kontrola koja provjerava jesu li kod kuće. Štoviše, ne žive više u svojim kućama, jer su

istjerani te smješteni u takozvane židovske kuće gdje žive zajedno s drugim Židovima s kojima dijele istu sudbinu. Pored zabrane izlaska, zabranjeno im je, dakako, odlaziti u kino, restorane, parkove. Zabranjen im je telefon i radio što im uvelike otežava upućenost u stanje stvari u Njemačkoj (Klemperer, 2017: 130). Štoviše, zabranjeno im je služenje javnim prijevozom, ali i vožnja automobilom pod izlikom da su nepouzđani, da njihova vožnja „vrijeđa njemačku prometnu zajednicu“ te da se „na arogantan način služe državnim cestama koje su sagradile njemačke radničke ruke“ (Klemperer, 2007: 261).

Nadalje, Židovima su se ograničavale prehrambene namirnice, odjeća i druge potrepštine na način da su se mogle kupovati samo u određenim količinama i s posebnom dozvolom koju je izdavala država, odnosno „točkicama“ (Klemperer, 2007: 13). Postupno su se oduzimale točkice za različite potrepštine, a često je i Gestapo, prilikom premetačina, od kojih se konstantno strepilo, uzimao namirnice kupljene na točkice te ostavljao Židove da gladuju. Okrutnosti Gestapa zapravo su bile jedan od najvećih strahova za svakog Židova (Klemperer, 2017: 131-132). Nadalje, Židove se prisiljava i na rad u tvornicama zbog povećanog obujma posla te, kako i sam Neumann primjećuje, da bi se maksimalno iskoristila raspoloživa radna snaga. Gestapo je taj koji provodi zakonski utemeljen prisilni rad. Štoviše, radnik nije imao nikakvu slobodu niti prava što je olakšavalo slanje ljudi na prisilni rad (Neumann, 2012: 297-298).

U tvornicama Židovi rade zajedno s arijcima. Klemperer, koji je i sam završio na prisilnom radu u tvornici, primjećuje srdačnost radnika prema Židovima te prijateljsko odnošenje prema njima. Dakako, uvijek su postojali doušnici ili izdajnici među radnicima arijcima (Klemperer, 2017: 165). Budući da je razgovor arijaca sa Židovima u tvornicama bio zabranjen, a toga se nitko nije pridržavao, radnici bi suptilno upozoravali jedni druge kada bi se pojavio netko sumnjiv, netko od potencijalnih izdajnika (Klemperer, 2007: 111). Dakle, vladalo je prijateljsko raspoloženje između arijaca i Židova, unatoč tome što je režim konstantno pozivao na nasilje protiv potonjih. Štoviše, bez obzira na to što su arijci u potpunosti morali iskazivati pokornost režimu, jer bi u suprotnom snosili teške posljedice, odnos sa Židovima u tvornicama pokazuje koliko su i sami arijci ozbiljno shvaćali zahtjeve režima kad su kršili jedno od najvažnijih pravila – izbjegavanje svakog kontakta sa Židovima i njihova potpuna izolacija.

Zakonski vrhunac brutalnosti događa se 1935. godine kada se donose Nirnberški zakoni o održavanju čistoće njemačke krvi, koji diskriminaciju židovskog stanovništva pretvaraju u

legalan čin. Uskoro se pojavljuju i sintagme poput „potpunog Židova“, „polužidova“, „mješanaca prvog stupnja“ i ostalih stupnjeva te skupina „privilegiranih“. Najkontroverznija su skupina upravo privilegirani, budući da se između njih i onih nepriviligiranih javljalo opako neprijateljstvo. Privilegirani su se najčešće nalazili u tvornicama među nežidovskom populacijom te su imali određene privilegije koje su ih odvajale od ostatka Židova. Naime, nisu trebali nositi židovsku zvijezdu, ni stanovati u židovskim kućama, a status privilegiranog imao bi onaj koji je živio u miješanom braku i u tom braku imao djecu koja su bila pripadnici njemačke zajednice. Iako, naposljetku su se i privilegirani našli u istim nevoljama kao i sve ostale skupine Židova (Klemperer, 2007: 186-187).

Događaj koji Židove najočiglednije smješta u podčinjenu i nižu rasu zbio se 1941. godine, kada je zapovjedbno obavezno nošenje židovske zvijezde, žute krpice koja označuje potpunu izolaciju. Naime, još od srednjeg vijeka, žuta je boja služila obilježavanju Židova, bila je „boja zavisti i žući koja je ušla u krv, boja zla koje treba izbjegavati“ (Klemperer, 2007: 183). Sada su Židovi obilježeni i obvezni nositi žutu zvijezdu nepokrivenu na lijevoj strani, na strani srca, uvijek na odjeći koju nose na sebi i gdje god išli, a potencijalno mogu susresti arijce. Zvijezda nikako ne smije biti pokrivena, jer ako Gestapov činovnik to zamijeti odmah će posumnjati u namjerno skrivanje zvijezde, a posljedica za Židova biti će koncentracijski logor (Klemperer, 2007: 187-188). Naime, i zbog manjih prekršaja od ovoga išlo se u koncentracijski logor. Na primjer, ukoliko je Gestapo prilikom premetačine našao zabranjenu ribu u hladnjaku, ukoliko se koristio javni prijevoz za odlazak k liječniku, a dopušteno je samo za odlazak na posao i slično (Klemperer, 2017: 147). Jednako tako, i Klemperer je bio u stalnoj opasnosti zbog toga što je pisao dnevnik. Da je Gestapo našao njegove dnevnike (u slučaju da ih njegova žena nije skrivala i odnosila svojoj prijateljici) zasigurno bi odmah bio završio u koncentracijskom logoru (Klemperer, 2017).

5. ANTISEMITIZAM

5.1. Antisemitizam u političkoj teoriji Neumanna, Arendt i Klemperera

Kao i Arendt, jednako tako Židovka, koja je, međutim, napustila Njemačku još s početkom dolaska na vlast Hitlerova nacističkog režima, tako i Klemperer primjećuje da je mali židovski problem uzdignut u središte nacističkog režima. Oboje ističu da antisemitizam nije nova pojava, da se nije rodio s nacizmom. Naime, antisemitizam kao socijalna, religiozna i gospodarska nesnošljivost postojao je u svim vremenima i kod mnogih naroda, ponekad se manifestirao jače, ponekad slabije (Arendt, 2015; Klemperer, 2017). Prema tome, ne može se pripisati isključio Nijemcima. Doduše, antisemitizam kakav je postojao u nacionalsocijalizmu nešto je potpuno jedinstveno, s novim elementima koji ranije nisu postojali. Naime, sada se pojavljuje kao moderan fenomen, koji svojom organizacijom i originalnošću ne posuđuje iz prošlosti. Štoviše, snažnije nego ikad prije nasrće na Židove kao jedine krivce za sve. Međutim, najvažniji element jedinstvenosti nacističkog antisemitizma krije se u utemeljenosti na rasnoj ideji. Naime, antisemitizam i rasna teorija, kako tvrdi Klemperer, a Arendt ga u tome slijedi, „za njemačke su mase sinonimi“ (Klemperer, 2007: 150).

U prošlosti, netrpeljivost prema Židovima bila je netrpeljivost prema ljudima koji nisu članovi kršćanske zajednice. Međutim, za otklanjanje netrpeljivosti bilo je dovoljno da Židovi prihvate kršćanstvo. Sada, u nacizmu, kada antisemitizam služi kao najučinkovitije propagandno sredstvo, kada je razlika između Židova i nežidova u krvi, otklanjanje netrpeljivosti na isti način, nemoguće je. Naime, sada se razlike smatraju vječnima i svaki pokušaj izjednačavanja uzaludan je, a za opravdanje svojih brutalnosti, tiraniju, strahote i masovna ubojstva nacisti koriste znanost, odnosno rasnu doktrinu (Klemperer, 2007: 150-151). Arendt mržnju prema Židovima djelomično objašnjava židovskim bogatstvom i posljedično, njihovom bliskošću s nacionalnim državama. Kada je s erom imperijalizma nastupilo propadanje nacionalne države, počinje se pogoršavati i odnos prema Židovima koje više nema tko štiti. Štoviše, budući da su Židovi bili skupina odvojena od ostatka društva, optužuje ih se da pokušavaju uništiti društvo, a svaka skupina koja je bila u sukobu s državom sada dolazi u sukob i sa Židovima te postaje potencijalno antisemitska (Arendt, 2015: 25-27).

Prije 1933., njemački su Židovi bili jednostavno Nijemci. Klemperer se oduvijek osjećao Nijemcem, no već tri godine nakon dolaska Hitlera na vlast govori: „Nikad se više neću moći osloboditi prezira i gađenja i najdubljeg nepovjerenja prema Njemačkoj. A do 1933. sam bio tako uvjeren u svoje njemstvo“ (Klemperer, 2017: 56). Njemački su Židovi, naime, uvijek bili

dio njemačkog naroda, nikad prije nisu smatrani viškom, skladno su živjeli zajedno s drugim Nijemcima i surađivali. Međutim, sada Klemperer naglašava: „nikad više ne bih mogao vjerovati nikome u Njemačkoj, nikad se više ne bih mogao bez zadržke osjećati Nijemcem“ (Klemperer, 2017: 60). Štoviše, smatra da se židovsko pitanje može riješiti samo oslobođenjem od onih koji su ga izumili, dakle, od nacista (Klemperer, 2017: 72). Stoga, promjenom okolnosti i situacije u kojoj su se našli Židovi u Njemačkoj, promjenom samog konteksta u kojem su živjeli, promijenili su se stavovi i osjećaji tih ljudi prema državi koju su svojedobno smatrali svojom domovinom.

Nacisti su uvijek iznova isticali da vode rat protiv Židova, da se radi o židovskom ratu koji je počeo Hitlerovim preuzimanjem vlasti. Naime, Hitler je vrlo dobro poznao psihu mase i znao da je primitivna i nesposobna razmišljati. Upravo ju je u toj nesposobnosti želio i ostaviti, a najučinkovitiji način za to bilo je veličanje mržnje protiv Židova (Klemperer, 2007: 191). Kao veliki demagog, postupao je na način kojim će se maksimalno približiti narodu, a počevši sa židovstvom, mnoštvo faktora koje je vidio kao neprijateljske i koji su se neprijateljski odnosili prema njemu, stavio je pod jedan nazivnik (Klemperer, 2007: 294). Prema tome, Židov je bio u središtu Hitlerove države. On je bio „krivac za sve, žrtveni jarac najbliži narodu, on je netko u kome će narod smjesta prepoznati konkurenta“ (Klemperer, 2007: 192). Hitler je bio svjestan da mora imati otvorenog neprijatelja da bi pridobio masu. I opet, da tog neprijatelja nije našao u Židovima, morao bi izmisliti nekog drugog protiv koga će usmjeriti svoj režim. Međutim, Židov mu je savršeno pristajao da bi osvijetlio nordijske Germane (Klemperer, 2007: 192).

Hitler je svoju lukavost vrlo vješto iskorištavao. Znao je da ne smije dopustiti da masa misle kritički i zato mora sve prikazivati na najjednostavniji način. Štoviše, promicao je glupost i ograničenost masa. Stoga, kad bi govorio o više neprijatelja, mogao bi izazvati nepovjerenje. Masama uvijek treba govoriti o istim jednostavnim učenjima, kojima je zabranjeno proturječiti. Zlatno pravilo bilo mu je da svede sve na jedan nazivnik kojim će obuhvatiti sve neprijatelje, a sve je to na najbolji način ujedinio u Židovu (Klemperer, 2007: 193-196). Dakle, kao što i Arendt ističe, posljednji element koji je nedostajao za totalitarnu vladavinu i koji je Hitler znao iskoristiti bile su masa koje ne misle, ne propituju, već samo vjerno slijede. Štoviše, Hitler je postigao da uvijek iznova dobiva podršku, bilo od pučkih ili intelektualnih slojeva. Svi izražavaju vjeru u Führera, koji sebe naziva njemačkim Spasiteljem. Naime, konstantno ističe svoj blizak odnos s Bogom i božanskim, svoju izabranost od Boga i svoju religioznu misiju, dok je upravo kršćanstvo ono protiv čega se nacizam bori (Klemperer,

2007: 128-131). Svojim uspješnim pridobivanjem masa i spajanjem svih neprijatelja u jednog, Hitler održava svoju ulogu Vođe čak i kada je očigledno da će propasti. I posljednje godine rata, ljudi dalje vjeruju u njega.

Nacisti otvoreno prijetu da će poduzimati najgoru mjeru i sredstva protiv Židova, jer oni su krivi za sve. Svoje su nečovječno ponašanje opravdavali židovskim nagonom za ubijanjem koji proizlazi iz mržnje židovske rase prema nordijsko-germanskoj rasi. Prema nacistima, ne postoji sigurnije sredstvo za uklanjanje onih koje mrze od njihova istrebljenja. Upravo na tom stereotipu počiva rasni antisemitizam i vječna želja za odvajanjem i udaljavanjem Židova (Klemperer, 2007: 193-194). Nadalje, Klemperer vrlo rano saznaje da postoje koncentracijski logori, iako je odsječen od bilo kakvih informacija kao i ostali Židovi. S druge pak strane, iako se stalno najavljuju nove mjere protiv Židova, arijcima se taje informacije o okrutnosti režima, silna ubojstva i brutalnosti, a ujedno su i obvezani šutjeti ukoliko posjeduju takve informacije (Klemperer, 2017: 156). Klemperer ističe iznenadnu pojavu riječi „koncentracijski logori“ u Njemačkoj, označuje ih kao njemačku instituciju koja je trajnog karaktera, usmjerena protiv neprijatelja. Uvjeren je da „gdje god se ubuduće pojavi riječ koncentracijski logori, ljudi će pomišljati na Hitlerovu Njemačku“ (Klemperer, 2007: 45). Naime, Klemperer je ovo točno predvidio još prve godine nacizma.

Nadalje, shvaćanje učinka koncentracijskih logora Arendt i Klemperera uvelike se poklapa. Oboje ističu da koncentracijski logori dokidaju čovjekovu individualnost, osobnost, da pretvaraju čovjeka u stvar. Štoviše, Klemperer to pokazuje u izjavi jedne čuvarice koncentracijskog logora, kada pred sudom objašnjava s koliko je „komada“ zatvorenika imala posla određenog dana (Klemperer, 2007: 166). Jednako tako, svakodnevno je čitao koliko je ljudi „likvidirano“ ili „privedeno konačnoj likvidaciji“. U jeziku nacizma, tvrdi Klemperer, likvidacija označuje prekid ljudske egzistencije, dok konačna likvidacija u smislu koncentracijskih logora znači strijeljanje ili slanje u plinske komore. Takvo se nehumano ponašanje primjenjuje na „ljude kojima nacionalsocijalizam odriče pripadnost pravom čovještvu, koje kao nižu ili drugačiju rasu i ljude niže vrste ne obuhvaća pojmom humaniteta koji je ograničen samo na Germane ili na ljude nordijske krvi“ (Klemperer, 2007: 167). Dakle, nacisti Židove ne smatraju ljudskim bićima i tako se doista i ponašaju prema njima. Dokidaju u čovjeku i posljednji tračak humaniteta, osobnosti i individualnosti.

Klemperer se svakodnevno suočavao s vijestima o odvođenju ljudi u koncentracijske logore, deportacijama u Poljsku i Rusiju. Velik broj njegovih prijatelja završio je tamo, a mnogi su

umrli najokrutnijom smrću. Štoviše, i sam je svakodnevno strepio da bi mogao završiti u koncentracijskom logoru ili čak biti strijeljan zbog toga što je uporno nastavljao svjedočiti o svome iskustvu nacionalsocijalizma. Godine 1942. Klemperer bilježi evakuaciju Židova, osim onih starijih od 65 godina i onih koji žive u miješanim brakovima što je upravo točka koja njega štiti (Klemperer, 2017: 117). Štoviše, zabilježio je da su svi preostali drezdenski Židovi smješteni u bijednim barakama u židovskom logoru Hellerbergu odakle su za nekoliko tjedana poslani u Auschwitz, u plinsku komoru (Klemperer, 2007: 97). Auschwitz je pak nazvao „klaonicom koja brzo radi“ s obzirom na to da su vijesti o smrti dolazile nekoliko dana nakon deportiranja (Klemperer, 2017: 147). Naime, prije odlaska deportiranog, Gestapo zapečaćuje sve što ostavlja deportirani za sobom, sve mu se oduzima i zapljenjuje. Štoviše, ljude se pretrpa u kamione na kojima se sa svih strana spusti i zatvori cerada (Klemperer, 2017: 118; 145).

U stalnom slušanju novih vijesti o žrtvama, Klemperer zaključuje da je „koncentracijski logor očito istovjetan sa smrtnom presudom“ (Klemperer, 2017: 120). Štoviše, na Klempererovu iskustvu možemo potvrditi središnju tezu Hannah Arendt da su koncentracijski logori najvažnija institucija totalitarnog režima, bez koje totalitarizam ne bi mogao ostvariti totalnu dominaciju (Arendt, 2015: 442). Upravo su koncentracijski logori ono što obilježava život Klemperera i svih Židova u Njemačkoj, već sa prvim glasinama o postojanju nečega tako okrutnog. Saznanjem da ljudi završavaju na takvom mjestu, Klemperer je posve podređen konstantnom strahu za vlastiti život, znajući da ga i najmanji krivi potez može odvesti u smrt. Nacizam je institucijom koncentracijskih logora doveo do potpune pokornosti Židova i svih drugih potencijalnih neprijatelja režima. Učinio je da se ljudi odreknu svoje slobode djelovanja i spontanosti te rezignirano prihvate sudbinu koju im je odredio režim. Upravo se u tome, prema Arendt, krije pobjeda sustava (Arendt, 2015: 441).

5.2. Odnos nacionalsocijalizma i fašizma

Klemperer iskazuje proturječne stavove po pitanju odnosa nacionalsocijalizma i fašizma. Naime, u svom dnevniku, 1936. godine, najprije piše o njihovoj sličnosti i istovjetnosti, sličnim grijesima i prevarama. Ističe da je „talijanski fašizam vjerojatno jednako opak kao nacionalsocijalizam“, no „manje mu se gadi samo zato što nije krvožedan i ne proganja Židove“ (Klemperer, 2017: 48). Dakle, fašizam vidi kao manje zlo utoliko što nije nasrnuo na Židove, iako je kao režim, po svojoj prirodi, prema Klempereru, vrlo sličan nacionalsocijalizmu. Ovakvom Klempererovu stavu ne odgovara shvaćanje odnosa fašizma i

nacizma koji zastupaju Arendt i Neumann. Naime, kod Arendt i Neumanna jasno je da fašizam ne ubrajaju u totalitarne režime, već tu „čast“ pridaju samo nacionalsocijalizmu i boljševizmu.

Kasnije, u svom djelu *LTI: bilježnica filologa*, Klemperer u nacizmu vidi oponašanje fašizma. Stoga, „titula Führer samo je ponijemčen Mussolinijev počasni naslov Duce, smeđa košulja samo varijacija talijanske crne košulje, a njemački pozdrav samo oponašanje talijanskog fašističkog pozdrava“ (Klemperer, 2007: 62). Prema tome, svaki je Hitlerov pothvat u javnosti kopija Mussolinija kojim se „vodećeg čovjeka želi dovesti u neposredan kontakt sa samim narodom, s čitavim narodom“, jer znaju da samo tako mogu dobiti potrebnu podršku, dakle, zavodeći čitavi narod (Klemperer, 2007: 62). Klemperer Treći Reich čak naziva kumčem fašizma (Klemperer, 2007: 150). S pozicije filologa Klemperer pri analizi govora Hitlera i Mussolinija primjećuje svojevrstne sličnosti, ali prije svega, razlike. Dok Mussolinija smatra velikim i iskusnim govornikom, koji je uvijek bez grča održavao svoje govore, Hitler je njegova suprotnost. Naime, uvijek u grču, nesiguran i nepredvidiv, Hitler je vikom nadglasavao svog protivnika i protivničke ideje. Nikad nije govorio smireno, uvijek je poticao na sukobe. Štoviše, Klemperera iznenađuje kako je Hitler na taj način uspio fascinirati mase i pokoriti ih sebi (Klemperer, 2007: 65).

Čak i krajem rata, kada je očito da se svemu bliži kraj, mase se, iako umorne, ogorčene i razočarane, i dalje pokoravaju Hitleru. Međutim, razlog takve pokornosti, osim u strahu, tvrdi Klemperer, nalazi se u tome što je po prvi put došlo do napada na jezik. Dakle, Hitler je upravo svojom otvorenim i direktnom retorikom polučio silno podržavanje masa. Međutim, koliko god našao sličnosti između nacizma i fašizma, koliko god nacizam naučio od deset godina fašizma koje su mu prethodile, na kraju, nacizam je ipak „postao specifično njemačkom bolešću i pretvorio se u divlje, nezaustavljivo degeneriranje njemačkog tijela“ (Klemperer, 2007: 66). Stoga, iako Klemperer ističe sličnost, pa čak i svojevrstnu istovjetnost dvaju režima, naposljetku ipak nacizam određuje jedinstvenim, kojemu nema para. Klempererova analiza odnosa dvaju režima u bitnome se razlikuje od Arendt i Neumanna, budući da on tematici pristupa sa stajališta filologa i svojeg osobnog iskustva, fašizam ne razlikuje od nacizma u smislu njegova totaliteta, već pažnju prvenstveno usmjerava na filološki aspekt, jezik i govor iz kojih izvlači svoje zaključke.

6. ZAKLJUČAK

Veliki teoretičari, Franz Neumann i Hannah Arendt, u svojem shvaćanju totalitarizma općenito i nacionalsocijalističkog režima posebno, pokazuju koliko je strašan napad na državu izvršen u Trećem Reichu te opravdavaju svu pozornost koja se posvećuje istraživanju totalitarizma. Nacizam je svojom izuzetnom organizacijom i kontrolom svih aspekta života, čitavu Njemačku podčinio samo sebi. Arendt i Neumann pridaju mu jedinstveno mjesto u svojim teorijama te pokazuju čime je zaslužio da ostane zapamćen i da se o njemu govori još godinama, a vjerojatno i stoljećima nakon njegove propasti. Neumann, kao i Arendt, ne želi nacističku državu nazivati državom. Za njega, nacizam predstavlja kaos, neporedak koji uništava čovjeka. Arendt precizira tu razornu snagu nacizma i pronalazi je u koncentracijskim logorima koji se prvi puta javljaju u demokratskoj Europi, porobljavajući čovjekovo biće i preobražavajući ljudsku prirodu.

S druge strane, ono što uvelike osvjetljava žrtvu i najgore životno iskustvo svakog čovjeka, posebno Židova u Trećem Reichu, djela su Victora Klemperera koji, jednako tako, prepoznaje elemente po kojima se nacizam uspio upisati u povijest. Prije svega, Klemperer prepoznaje specifičan jezik kojim se nacizam služio i koji je zahvatio čitavu Njemačku, sve ljude u njoj. Nadalje, suočen sa svakodnevnom tiranijom, upućuje nas u život Židova u Njemačkoj pod nacionalsocijalizmom, njihov svakodnevni strah od smrti, prije svega koncentracijskih logora kao smrtne presude. Neumann i Arendt ističu, a Klemperer potvrđuje, da su mase neumorno slijedile Hitlera i vidjele u njemu svojevrsnog Spasitelja, bile su zaslijepljene, nesposobne razmišljati, a Hitler je to znao iskoristiti. Otuda tolike godine pokornosti režimu, unatoč svim strahotama, opasnostima, okrutnostima koje je donio, prvenstveno Židovima, ali i arijcima.

Prema svemu analiziranom, možemo li govoriti o korespondenciji triju velikih imena i njihovih shvaćanja nacionalsocijalizma? Dakako, svaki od njih donosi svoju jedinstvenu teoriju i vlastito stajalište. Međutim, u mnogome postoje sličnosti. Prvenstveno, najviše sličnosti možemo pronaći između Arendt i Klemperera, što ne čudi, s obzirom da su oboje bili Židovi. Iako je Arendt vrlo brzo nakon dolaska nacista na vlast izbjegla iz Njemačke, Klemperer je čitavo vrijeme trajanja Trećeg Reicha proveo u Njemačkoj te iskusio strašni teror koji se vršio nad židovskim stanovništvom. Arendt i Klemperer slažu se da je kao glavno oružje nacistima poslužio antisemitizam. Iako se razlikuju njihova objašnjenja o podrijetlu antisemitizma i mržnje prema Židovima, na kraju se ne može poreći da je rasna doktrina imala presudnu ulogu u nacističkom režimu. Nadalje, totalitarna je vladavina mogla biti

ostvarena kad je Hitler pridobio mase, pokorio ih sebi i kad postaju mogući koncentracijski logori. Strahom, izuzetnom organizacijom, propagandom i koncentracijskim logorima nacisti su uspjeli držati pod kontrolom cijelu Njemačku i legitimirati teror.

Nadalje, postoje sličnosti i između Neumannove analize i Klempererova iskustva. Posebno se ističu Neumannova analiza određenih aspekata nacističke ekonomije i Klempererovo iskustvo prisilnog rada gdje je i sam iskusio koliko je radnik bio podčinjen režimu, konkretno nalogima Gestapa. Stoga, u navedenim elementima, Klempererova djela i njegovo iskustvo korespondiraju s teorijskim razmatranjem nacionalsocijalizma kao totalitarnog režima na način kako ga donose Neumann i Arendt. Ne možemo zaključiti da postoje značajnije razlike između njihovih pogleda. Štoviše, analiza Neumanna i Arendt razlikuje se od Klempererove prvenstveno zbog različitih polazišta – političko-teorijskog i filološkog. Međutim, sveukupno, nacizam svi doživljavaju na vrlo sličan način, njegove okrutnosti prožele su ih istom strahotom i ostavile trajan trag. Tek je za vidjeti kako se poslijeratne generacije nose s nacizmom u Njemačkoj – one koje ga nisu osobno doživjele, ali su još godinama trpjele njegove posljedice.

7. LITERATURA

Arendt, Hannah. 2015. *Izvori totalitarizma*. Zagreb. Disput.

Hobbes, Thomas. *Levijatan*.

Hobbes, Thomas. 1990. *Behemoth or the Long Parliament*. Chicago. The University of Chicago Press.

Klemperer, Victor. 2007. *LTI: bilježnica filologa*. Zagreb. Disput.

Klemperer, Victor. 2017. *Želim svjedočiti do kraja. Dnevnici 1933-1945. Izbor*. Zagreb. Disput.

Lalović, Dragutin. 2015. Fašistička lijepa država. Mussolinijev izum revolucionirane desnice. U: Badovinac, Tomislav (ur.) i Dragutin Lalović (ur.) *Neofašizam – korijeni, oblici, sadržaji* (str. 17-48). Zagreb. Društvo povijest izvan mitova.

Neumann, Franz. 1992. *Demokratska i autoritarna država*. Zagreb. Naprijed.

Neumann, Franz. 2012. *Behemot. Struktura i praksa nacionalsocijalizma 1933-1944*. Zagreb. Disput.

Ribarević, Luka. 2015. Njemački nacional-socijalizam: neporedak Behemota ili radikalno zlo? U: Badovinac, Tomislav (ur.) i Dragutin Lalović (ur.) *Neofašizam – korijeni, oblici, sadržaji* (str. 49-82). Zagreb. Društvo povijest izvan mitova.

Ribarević, Luka. 2004. Potencijali političkoga i radikalno Zlo totalitarizma (izazovi političkog mišljenja Hannah Arendt). *Politička misao* 41 (2): 103-116.

Skinner, Quentin. 2002. *Visions of Politics. Volume I. Regarding Method*. Cambridge University Press. Cambridge.

Springborg, Patricia. 1995. Hobbes's Biblical Beasts: Leviathan and Behemoth. *Political Theory* 23 (2): 353-375.

Springborg, Patricia. 2010. Hobbes and Schmitt on the name and nature of Leviathan revisited. *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 13 (2-3): 297-315.

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se, prvo, interpretacijom i sustavnom analizom središnjih djela o totalitarizmu u njegovu nacionalsocijalističkom obliku, djela Franza Neumanna i Hannah Arendt. Veliki teoretičari u totalitarizmu vide čudovište kaosa i radikalno Zlo koje je zadesilo Njemačku i sve ljude u njoj porobilo svojom okrutnosti i svemoći. Njihova se teorijska razmatranja zatim dovode u vezu s iskustvom njemačkog Židova, romanista i filologa Victora Klemperera koji iznosi svoj osobni doživljaj nacionalsocijalizma te bilježi specifičnosti koje primjećuje u nacističkom režimu. Živeći u okruženju nacionalsocijalizma, Klemperer upoznaje čitatelja sa svakodnevnim životom Židova u Trećem Reichu, konstantnim novim odredbama protiv Židova te najznačajnijim aspektima tog života. Prije svega, posebnim jezikom koji se udomaćio u Njemačkoj – jezikom Trećeg Reicha. Ovaj rad pokazuje sličnosti i razlike između Neumanna, Arendt i Klemperera te povezuje određene teorijske aspekte njihovih pogleda na totalitarizam. Analizom teorije i praktičnog iskustva stvara potpuniji uvid u snagu jednog totalitarnog režima koji je svojim djelovanjem ukinuo čovjekovu individualnost, osobnost, samo njegovo postojanje. Ovim radom pokazuje se značajna korespondencija između teorijskih djela o totalitarizmu i praktičnog iskustva njemačkog Židova, prepoznaju se određeni elementi zajednički trima autorima, bez obzira na njihova različita polazišta. Nacionalsocijalizam za njih je jedinstveni fenomen za kojega je čovjek tek stvar, samo materija, kojom se može vješto manipulirati.

Ključne riječi: totalitarizam, Franz Neumann, Hannah Arendt, nacionalsocijalizam, Victor Klemperer, jezik nacizma

ABSTRACT

This master's thesis first deals with the interpretation and systematic analysis of the most important works on totalitarianism in its National Socialist form - the works of Franz Neumann and Hannah Arendt. These political theorists considered totalitarianism a monster of chaos and a "radical Evil" which befell Germany and enslaved all people with its great power and cruelty. Furthermore, the paper connects theoretical considerations to the experience of a German Jew Victor Klemperer, Romanist and philologist, who described his personal experience of Nazism and gave detailed insight into everyday Jewish life in Nazi Germany, where anti-Jewish laws were constantly enforced. Klemperer also noticed that a particular language developed and became widely used in Nazi Germany - the language of the Third Reich. The paper also shows the similarities and differences between Neumann, Arendt and Klemperer. Certain theoretical aspects of their understanding of totalitarianism are presented. Moreover, by the analysis of theory and practical experience, it is given a complete insight into the power of a totalitarian regime which abolished human individuality and personality. It is demonstrated a considerable similarity between the theoretical works on totalitarianism and practical experience of the German Jew. Finally, this paper recognizes certain elements common to all three analysed authors, regardless of their different starting points. Namely, they all consider National Socialism a unique phenomenon, the one that perceives a man only as a thing appropriate for manipulation.

Key words: totalitarianism, Franz Neumann, Hannah Arendt, Victor Klemperer, the language of the Third Reich